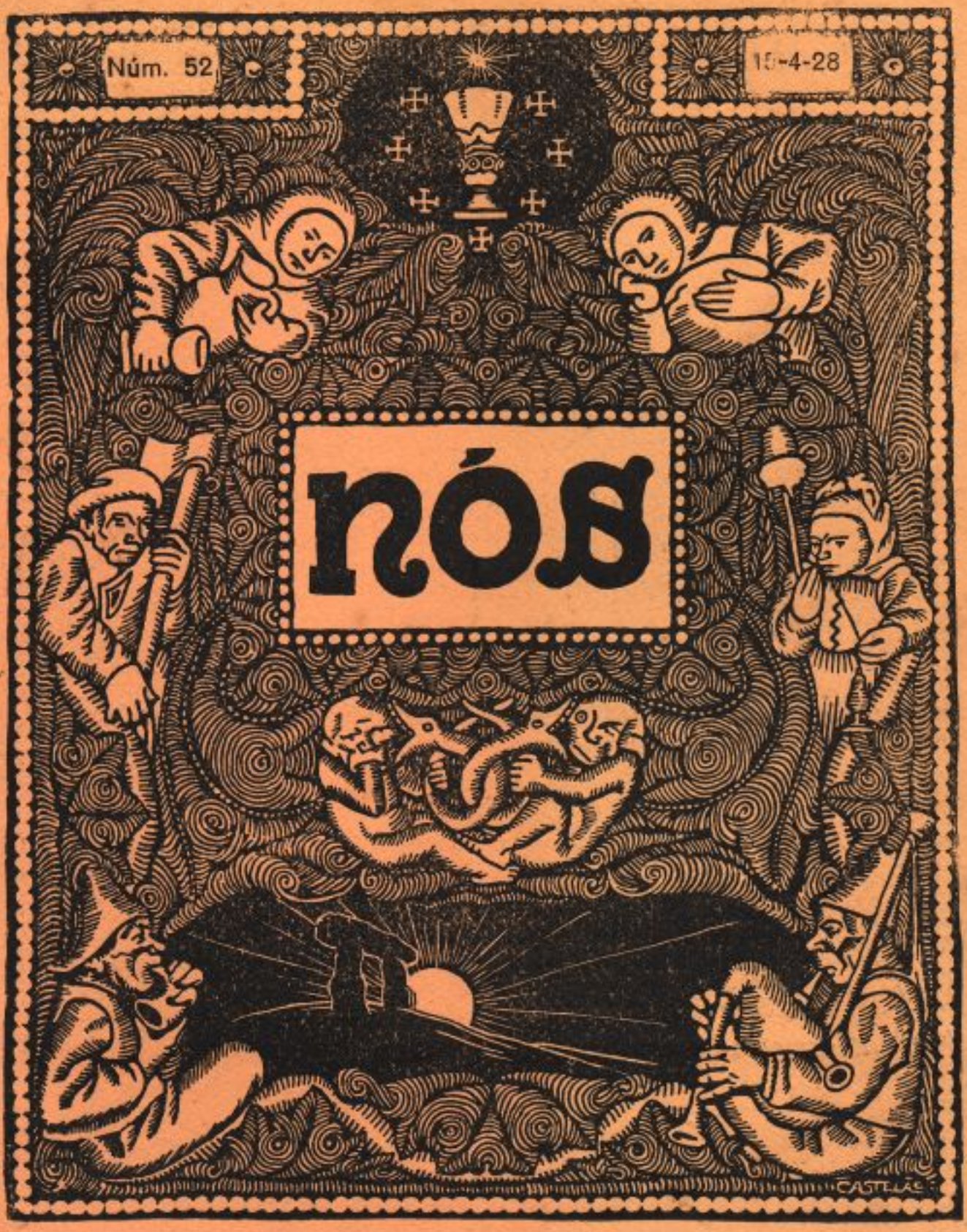
Núm. 52
15-4-28
nós
CASTELÃO

NÓS.

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Adeministrador
ANXEL CASAL

DIREICIÓN E REDAUCIÓN:
Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.°—A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce nimaros, na Peninsua	6'00 *pesetas.*
Fora da Península	8'00 »
Nimaro solto	0'70 »

NOTA

Este boletín non pubricará mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

Dos hermos astraes, POR JULIO SIGÜENZA.
Prehistoria e Folklore da Barbanza, POR FLORENTINO L. CUEVILLAS E F. BOUZA BREY.
Probremas de Xeografía Galega, POR RAMÒN OTERO PEDRAYO.
Catálogo dos Castros Galegos, da Seizón de Prehistoria do S. E. G.
Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza.
Os homes, os feitos, as verbas, POL-A REDAUCIÓN.

Reloxería ZENITH

MÁQUINAS PARLANTES, DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS

M. CALVIÑO - Ourense

Vicente Risco

Abogado

Santo Domingo, 47-2.° Ourense

P A R D O

ÓPTICO CENTÍFICO

Preguntoiro, 32
SANTIAGO

San Andrés, 50
A CRUÑA

CASA EISCRUSIVAMENTE ADICADA A ÓPTICA CENTÍFICA

X. CALVIÑO DOMÍNGUEZ

ABOGADO-PROCURADOR

CANTÓN PEQUENO, 1-(OFICINAS)

Teléfono, 581. A Cruña.

FOTOGRABADO

Si quer qu-os seus fotograbados sexan o mais perfeito posibres, convenlle envialos aos

Talleres de fotograbado ESPASA-CALPE S. A.

Ríos Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

no fondo silenzo. *calloú a lúa no ceo.*

BODEGAS GALLEGAS, PEARES E OURENSE

Vinos finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE
LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18 - Ourense

SANATORIO QUIRURGICO DE SAN LORENZO

SANTIAGO DE GALICIA

DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina y **D. Antonio M. de la Riva**

CIRUJANO GINECÓLOGO

Establecimiento dotado de todos los elementos que exigen la terapéutica y la higiene modernas, situado en las afueras de la población, muy cerca del paseo de la Herradura

Teléfono número 195

Para detalles, cualquiera de los Directores o el Médico interno

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano X ★ Ourense 15 Abril 1928 ★ Núm. 52

Dos hermos astraes

CABRAS

I

As cabras da Vía Láctea
tiraron ao monte hoxe;
o cabreiro vai,
con sono,
meténdose n-a noite.

Mail-o cabrón do loceiro
da tarde, com-a decote,
berra, encelado e doido,
n-a soedade da noite.

II

Berran as estrelas
no fondo silenzo.
A noite agoira saudades
mentras,
a neve,
caendo,
vai orballando nos agros
leite d-as cabras do ceo.

III

Pastoreando loceiros
repinicaba na frauta
o pastor,
—vento mareiro—,
bagullas de lus, a lua
branca,
de mes de Xaneiro.

Repinicaba saudades
dos tempos do vrán,
i-o inverno,
com-unha cunca de leite
callóu a lua no ceo.

JULIO SIGÜENZA

Montevideo, 1928.

CATÁLOGO DOS CASTROS GALEGOS

PUBRICADO POL-A SEIZÓN DE PREHISTORIA
DO «SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS» DE SANT-YAGO

SEIZÓN SEGUNDA

TERRA DE CELANOVA

Queda comprendida ista terra de Celanova no curso meio do río Armoia, entre os outos de Corbillón, que cinguen pol-o oeste a vila de Allariz, e a vizosa valgada de Ramirás, regada pol-o Tuño.

Determiñan iste anaco de cunca, pol-o norte e facendo a divisoira co río Miño, os Castros de Trelle (600 metros de altitude) e unha ringla de outeiros mais baixos que van pol-a Manchica e pol-a Merca á rematar seguidamente en dous cumes ben individualizados, o Outeiro de San Marcos e o Pico de Castrelos. Pol-o leste e sul, o val Arnoian fica afastado do Limia por un forte erguemento, cuios principaes aicidentes son, o Monte do San Cibrao, de 915 metros; o do Furriolo, de 850 e o Monte Grande de Bande que atingue os 1.000 metros.

Dende os puntos mais prominentes da cunca, o terreo baixa en escalóns con debalos dondos, deica chegar perto do río, onde as costas fanse pinas, apreixando a corrente que escoa n-un leito de grande estreiteza e fragosidade.

Toda ista terra alcóntrase percorrida por infindos regatos, sendo o mais importante o Sorga ou Ribeiro, que nacendo nas abas frías do Monte Grande, vai desaugar na Arnoia, nos termos da freguesia de Barxa.

A banda da direita do val que nos ocupa, atópase formada por estratos cristaiños, habendo nos fondaes algúns aluvións arcillentos e aparecendo moi abondosas as formazóns eluviaes de arcillas roxas e marelas misturadas con mica e con seixo miudo. Na banda da ezquerda, sen fallar os gneis, hai mais fartura de pedra de grá, cuias penedías, dexerganse de preferenza por baixo do San Cibrao e ô sul da vila de Celanova.

Pol-a sua outura meia (500 metros) e pol-o xeito da sua agricultura, crasificase doadamente ista bisbarra entre as de meia montana, con cultivos de centeo, patacas e millo e con bons prados e lameiros. Soio en algúns lugares baixos e ben espostos â raxeira do sol, precurase a vide con certa intensidade e soio tamén nos outos do Furriolo e do Monte Grande, estese a serra ca sua alfombra de toxos, carpazas e pequenas carballeiras e cas suas searas severas, onde non campan os pendóns do millo.

Na banda da direita, óllanse de preferenza, masas mestas de piñeiros e na da ezquerda andan mais bastos os carballos e os castiñeiros.

En toda a bisbarra, agás nos macizos montesíos, inzase unha poboazón moi densa. Costituena xentes de agradabel aspeito físico e de pequena estatura, entre a que se atopan moitos tipos loiros. O seu caraiter é trouleiro e divertido; son tamén sinxelos e rutinarios e grandes visitadores dos países de alen mar.

Número 1

CASTRO DE TRELLE

EMPRAZAMENTO.—Na provincia de Ourense, concello de Barbadás e freguesía

de Sobrado do Bispo. Afastado 4 kilómetros de iste derradeiro lugar.

Está costruído no cume domiñante de un macizo formado por un fato de outeiros, que sen dúbida por estensón, conecense co nome de Castros de Trelle e que corren por termos dos concellos de Barbadás, Merca, Toen e Cartelle.

A parte baixa de tal macizo, áchase pol-o sul e pol-o ponente, ben precurada de piñeirás, e pol-o norte e nacente, cóbrena as touzas e viñas das freguesías de Moreiras e Sobrado, mais o centro atópase ispido de arboredo e non ten outra vexetazón que as carpazas nos sitios outos e algunha herba e xuncas nos fondos lamazaes por onde corren nas invernías pequenos regatos. As abas dos outeiros son de costa lene e os cumes arredondados.

Dende o lugar do emprazamento do castro, a 600 metros por riba da xorfa do mar, ô ollar esparexese por unha peisaxe aberta, que colle estesos terreos dos vales do Miño e da Arnoia.

DEFENSAS.—É iste un castro de dous recintos, que se presentan ô xeito de duas terrazas ovaladas, superpostas e concéntricas, cinguidas pol-os seus respeitivos terrapréns, de oito metros de outo o da cima e de seis o de abaixo.

Aparecen os taes terrapréns cobertos de terra e sen ter por fora ningún siñal de muro, mais despois de practicar n-iles un corte de 50 centímetros de fondura, poidemos comprobar que no seu interior esiste unha muralla de contenzón; case vertical, feita con cachote pequeno de pedra esquistosa, posta en seco no senso dos estratos, labrado na cara esterior e aparellado con tanto coidado, que forma un paramento ben xuntado e liso. As murallas debían seguir sen dúbida por riba do chan ô xeito de parapeto, mais oxe non quedan de elas outros restos probabels, que os anacos de cachote esparexidos na superfice do castro.

Uns 30 metros por baixo do terraprén inferior, e soio pol-a banda careada ô norleste, vése unha área aplainada, como se alí houbera habido ou se houbera intentado a costruzón de unha terceira terraza.

MENSURAS.—As mensuras son as seguintes:

Primeiro recinto (Superior)

Do norte ô sul . . . . 112 metros.
Do leste ô oeste . . . 70 metros.

A distanza do primeiro ô segundo recinto é case costante e vai dos 46 ôs 50 metros.

OBSERVAZÓNS.—Na área superfizal do castro e mesmo na terra que remeximos ô practicar as lixeiras esprorazóns, atrás menzoadas, non descobrimos ningún alicerce de casa, nin xiquera un testo de xerra, nin de *tégula*. Non hai tampouco lembranza no país de que teñan aparecido no sitio nin os seus arredores, obxetos arqueolóxicos. Soio na freguesía de Loiro, desviada do castro 3 kilómetros cara ô leste, foi atopado hai tres anos un tubo de barro romano, pertencente ô parecer, a unha conduzón de auga, tubo que está oxe depositado no Museu da C. de Monumentos de Ourense. Iste dato fai matinar na esistenza en Loiro de unha *villa*, quizais sucesora da acropolis castrexa nos tempos da domiñanza latina, sendo tamén de notar pra o caso, que a *villa* de Loiro figura entre as donadas no 5 de Maio de 1133 por Alfonso VII, o Emperador a D. Martiño, bispo de Ourense, pra ampriar o coto vello da cibdade (Florez, *España Sagrada*, volume, XVII, páx., 86) e asimesmo a costruzón de unha eirexa, case seguramente en 1110, eirexa que ainda está en pé e serve de parroquial. (E. Marquina, *San Martín de Loiro*, *B. de la C. de Monumentos* de Ourense, volume, III, páx., 241 e segs).

FOLKLORE.—Ô noso bon amigo D. Eladio Garza, veciño de Sobrado, debemos ista consella que il ouviu ben veces dos beizos dos vellos.

«No Castro de Trelle hai duas minas, unha de ouro e outra de alquitrán. O que atopa a mina de ouro faise rico, o que atopa a de alquitrán, se non morre abrasado pol-o seu lume, será pra sempre disgrazado e levará a disgraza ôs seus parentes e achegados.

***

Un mozote de Sabucedo, freguesía situada o sul do castro, contanos ô seguinte:

«De unha vez un rapaz de Sabucedo, que andaba á gardar o gando, rañou c-un coitelo n-unha peneda que hai no castro. Asín que o fixo púxoselle diante un xigante moi grandísimo, con ollos de boi, que lle contou que na fonte mais perto da cerca había acobillados unha cabra e mais un cabrito de ouro.

O rapaz, ainda que tomou moito medo, contou no lugar o que lle pasara, i-entón foron homes que andiveron á medir, e viron que a tal fonte era unha que deita nas abas do sul e cavaron alí e non se sabe se atoparon algo ou non».

***

Un home de Pereira de Montes, freguesía raíana ca de Sabucedo refírenos iste caso que a il mesmo lle aconteceu:

«Andaba eu na sega en Castela, n-un lugar unha miga desviado de Madrí, que se chama Alcobenda, cando un siñor de alí, home moi rico e dono de moitas terras, perguntoume que de onde era eu, e o responderlle que de perto de Ourense díxome.

—Quén poidera ir alá, por aquiles campos hai un castro que lle chaman de Trelle e n-il atuado moito haber e unha Virxe toda de ouro».

***

O mesmo informador asegurounos que o castro está oco por dentro e que sendo il neno, había no sitio un burato tan fondo, que as pedras que se lle botaban caian sen que se sentiran bater no cabo.

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.

(Catalogado por Xaime P. Colemán e Florentino L. Cuevillas).

Número II

OUTEIRO DE VIMIEIROS OU DE DONÍZ

EMPRAZAMENTO. — Na provincia de Ourense, concello de Cartelle e freguesía de Espiñoso. Ocupa o cume de un monte de 560 metros de altitude, que se ergue cara o leste e a menos de 1 kilómetro da aldeia de Doníz.

Albíscase dende il a bisbarra rica en castros dos concellos da Merca e Celanova.

DEFENSAS. — O sistema defensivo do Outeiro de Vimieiros é compricado de abondo. Por baixo do recinto central, lixeiramente aplainado, e que conserva en moitos sitios vestixios de parapeto, óllase un aterro moi pino cuio altor vai dos 8 ôs 16 metros. Ô pé de il, corre pol-o oeste e suloeste un soio foso, ben esmorecido ás vegadas. No noroeste os fosos dupricanse e ô emprincipiar a banda careada ô leste cadupricanse, seguindo de tal xeito deica o Sul, onde os tres mais esteriores afástanse do outro, formando un antecastro de 25 metros de longura máisima, morrendo logo alí o mais esterior de todos, e indo os demais a xuntarse co do interior.

De semellante dispositivo, dá unha ideia aproisimada o croquis que acompaña ista papeleta.

MENSURAS. — De feitura case cadrada mede iste castro:

Do norte ô sul . . .	156 metros.
Do leste ô oeste . . .	150 metros.

OBSERVAZÓNS.—Non paréz que o Outeiro de Vimieiros acochara no seu recinto central costruzóns de pedra. En troques o aterro que o cingue, estivo sostido por un muro que poidemes ollar ô descoberto en certos sitios onde recentes chuvias abriran un quenlle.

Convén facer resaltar a forma case cadrada do recinto interior, mais que semella así e todo ter recantos arredondados. Coidamos que iste feitío moi pouco abondoso nas costruzóns castrexas galegas, foi adoptado pra poder abranguer na área fortificada algunhas penedías prominentes que por alí afloran e que en gran parte coinciden ca liña do parapeto.

No recinto interior apareceron hai pouco tempo algunhas tégulas.

FOLKLORE.—Un home da freguesía de Pereira de Montes cóntanos:

«En tempos o Outeiro de Vimieiros foi cidade de mouros, e de ela foron desbotados

por mor de unha grande guerra que tiveron cos romanos.»

***

O Cabanelas, rapaz que xa nos informou encol do Castro de Trelle, refire:

«Na noite de San Xohan, sai no Outeiro de Vimieiros unha moura, que se pón por riba de uns penedos que hai na banda oeste do Castro. En canto se pón n-iles deita no sitio unha fonte, en cuia auga a moura lávase a cara e pentea os seus cabelos.

Ista moura ten encanto, e anque moita xente teña ido velar e a teña collado sentada toda a noite penteando nos cabelos deica â mañá en que desparece, ninguén pode agarrala, pois sempre que se tén intentado xurden cobras as moreas, que se non botan âs persoas, mais que meten moito medo. Semellantes cobras fuxirían si se souper o xeito de desfacer o encanto mais se non sabe i-é grande lástema.

De unha vez uns ingreses non dando tino das cobras quixeron agarrar a moura, i-entón armouse tan grande estrondo, que fuxiron arripiados e non voltaron ô sitio.»

***

Iste castro ten tamén as suas indispensabels trabes de ouro e de alquitrán.

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.
(Catalogado por Alfonso V. Monxardín e Florentino L. Cuevillas.)

Número III

A RODELIÑA

EMPRAZAMENTO. — Na provincia de Ourense, concello de Cartelle e freguesía de Espiñoso. Construído no cume de un outeiro cativo e coberto de piñeiros, que se ergue a 600 metros cara o suloeste do Outeiro de Vimieiros.

DEFENSAS.—Un cume aplainado con lixeiros vestixios de parapeto, un aterro de 8 á 10 metros de outura e restos de un foso que se fai ben patente na banda do leste.

MENSURAS.—De xeito circolar mede:

Do leste ô oeste . . . 40 metros.
Do norte ô sul. . . . . 34 metros.

OBSERVAZÓNS.—Os terrapréns paréz que non tiveron muro de contenzón e que o parapeto era soio de terra.

FOLKLORE.—Non se pudo acadar ningún.

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.
(Catalogado por Alfonso V. Monxardín e Florentino L. Cuevillas.)

N. da R.—Por non se teren recibido a tempo os grabados correspondentes á iste traballo pubricaránse no proisimo número.

PROBREMAS DE XEOGRAFÍA GALEGA

NOTAS EN COL DAS FORMAS DE POBOAZÓN LABREGA

(*Proseguimento*)

As industrias da parroquia non son doadas de separar do traballo labrego. Ô igoal qu'a vida de trato comercial. Cada un fai o seu viño e dous alquitareiros estilan a boa augardente *sacada a fogo*, inda se chaman alquitareiros por mais que teñan adoitado o alambique. Son moitos os homes de oficio e forman unha especie de caste qu'inda está comenzando: consecuencia da especializazón que tamén vai conquerindo as sinxelas aitividás campesías. Pol-o d'hoxe cuaseque todos labouran seus eidos. Os catro ou cinco carpinteiros teñen deixado aquilas estadas que n-outro tempo armaban pra serrar os albres pois vai sendo ista, angueira dos serranchis portugueses. Houbo algún mestre sonado no traballo de carros e pipas. Os albañís (duas compañas e dous ou tres d'afición) trouxeron das Amérecas algunhas modas novas c'o portland e o cemento. Carauteristeco d'algús vellos son a boa feitura das masas pr'os *cielo-rasos*, grande luxo nos coartos, e os dibuxos no encintado das parés (bandas retorneadas, esquemas vexetales e humáns, sistemas de circos, elipses, etc.) coma d'algús carpinteiros os fermosos trazados barrocos, d'un natural barroquismo popular, dos balcós e cancelas. Os oito zapateiros traballan fino na goma demandada pol-a mocidá e xa non hai ninguén que s'adique somentes ô crásico oficio de zoqueiro. A maor porción das pezas de pau adequirense nas tendas. Hai dous ferreiros, un muiñeiro no río do Formigueiro, que somentes moe catro meses do ano, e dous xastres, un d'eles moi gabado na parroquia e nas freguesías da veciñanza. Un cesteiro frabica dende queipiños miudos hastra os culeiros pra vendima qu'hoxe non son tan grandes coma dinantes. E outro home adícase c'a sua xente á facer molidos de difrentes grandores con xuncas que as mulléres ll'escolman nos lameiros e que vende nas feiras e na Praza Maor d'Ourense, a catro, ou seis reás, nos dous meses anteriores á vendima. Algús anos ténlle rubido a ganancia de oitenta e hastra de cen pesos. Todal-as rapazas mimosas queren ser costureiras d'as de puntada solta que lles permite por un xornal de catro ou seis reás á molladas facer moitas prendas n-un día (brusas de mozas e rapaces, chambras, mandís, vestidos enteiros) sin contar as remendalladas. A soila industria artísteca da muller manteñena tres celibatas seródeas tecedoras de fermosas mantas de lá de cõores sinxelos e ornamentación tradicional (bandas, rosas, estilizaciós humáns); xa se contan as vellas de fuso e mazaroca como unha sobrevivenza arqueolóxica que fai rir á mocidá e as cosedoras das mantas de farrapos un tempo máxeza das solainas campesías. Procurase pouquiño liño: Todo o indumento da parroquia ven da tenda (d'Ourense, das vilas e dos comercios postos nos logares estratéxicos das carreteiras). O labrego non figura dárse conta da contradición que poñen os xéneros e feituras d'almacén na vida da aldea, hoxe levado n'un senso non natural, arbitrario e comicamente tristeiro. Fánse raros hastra os xéneros dos mercados antergos e moito máis os da casa. Desaparecen as saias de picote, os mantós, as chaquetas de felpa, os sombreiros de grandes azas, negros ou bermellos, as fortes almíllas dos vellos espostos a se tomar do peito, as remontas decorativas, as capas e demais prendas d'aquil comercio do século dazanove inda adoitado á aldea. Somentes se manten o uso dos panos da cabeza, en grande parte pol-a imposición da asistencia

DIBUXO
POR XAIME PRADA

â eirexa e as necesidás de carregar feixes. Xa os xéneros calcetados trunfan en toda a liña. A parroquia entrou de cheo a ser un suburbio do comercio ourensán e dos seus refrexos espallados pol-as estradas.

Pol-o que se leva dito compréndese cales son as direuciós do comercio. Na parroquia n'hai tenda; apenas unha taberna-tenda mal provista. A maor porción do diñeiro da eisportacion dos froitos (centeo e millo nas feiras e almacés, gando, viño, algunha herba, e pouca madeira) empregase en mercar as cousas percisas. Somentes se mantén en grande parte o mobraxe no que non pende direutamente das necesidás da aitividade labrega. O franqueamento d'unha estrada que cruzando o cerne da parroquia xuntando â de Amoeiro c'a de Vigo e Ourense, faría medrar n-unha proporción insospeitada o rendemento económeco d'istá parroquia, grande, de variadas terras, poboada e disposta a seguire os ritmos do vivir moderno.

Os vellos xa non son os chamados pol-as novidás. Aceitanas todas especialmente as que veñen das Amérecas. Mais a situación económeca non ten moito que envexar. A maor porción das casas deben diñeiro a réditos. Hai abondo de hipotecas e custiós. O caso é dino de ser un pouco considerado.

N-un tempo pagábanse moitos foros. Eles formaban grande parte do capital dos pazos da parroquia. Había pouca terra ceibe. As grandes rendas eran do señorío de condeses un pouco vagos: de Ribadavia, de Punxin, decian os paisanos referíndose â localidade das tullas. Moitas tiñan seu orixen nos foros de Oseira que tivo moitos n-ista feigresía. Hoxe pódese calcular que se teñen redemido as tres coartas partes. Mais a vida forxou outros costumes non contrapesadas pol-o esprito d'orgaización adoitado âs condiciós xeográfecas e sociaes. Desfixéronse as istituciós petruciaes e comunaes. Todol-os fillos casados queren casa de seu, apenas se usan labouras de axuda, desenrólase un forte individoalismo de orixen e infruencia cidadán. É dooroso afirmar que xa se vai notando un amolecemento no antergo esprito de traballo que ben guiado e armonizado sería unha salvadora enerxia pr'ô pôrvir.

Si perguntades a un labrego enxebre, de Trasalba cal oficio lle chama, responderá, de fixo, que o de canteiro. Todos nacen c'a afición. Dende rapaces acostúmanse a carregar os picos da obra ô ferreiro, e adeprenden a coñecer as difrentes crás da pedra do Rodeiro. Xa quedan poucos cotos por encetar. Tense construído moito perpiaño nos anos derradeiros sobretodo no tempo en que a fartura económeca de Cuba se refrexaba nas finanzas da parroquia. Sempre houbo duas boas compañas de canteiros, chamados tamén pr'as parroquias d'arredor e pr'as casas das carreteiras. E todol-os labregos saben erguer muradellas de forras, ou paredes de laxas pra pechar os eidos que pol-o crecemento da poboazón apenas deixan a ermo algús recunchos da parroquia. Tamén a precisión de criar terra vexetal esnaquizando laxes e penedos axuda á manter a afición ôs picos e tiros dos canteiros.

Pra rematar: o vivir necesariamente labrego da parroquia atópase na supreficie orientado d'un xeito crecedeiro car'un senso vilego que non leva ningún remedio ôs males sociales da parroquia pois non se cimenta na comprensión das condiciós esenciaes do vivir.

Condiciós hestórecas.

As relaciós naturás da parroquia foron sempre c'a ribeira e c'a montaña como n-aquila chaman â rexión dos Chaos. Nos tempos primitivos coma logo na Edade Meia o erguemento penedoso do Rodeiro asexando ôs chaos foi aproveitado pol-o seu valor guerreiro. Inda que se non teña estudado metodicamente pódese detremiñar a posición de dous castros: un no propio Rodeiro, outro nos cotos da rexión da Portela por riba do Formigueiro. Sempre debeu ser moi cruzada como camiño mais descansado pro val do Miño. Nos ermos do Rodeiro téñense siñalado (por Florentino Cuevillas) vestixios de mámoas. A opinión dos irmáns Boán localizando o Medulio no monte do Medelo, veciño e do propio sistema topográfeco de Trasalba, parés ter somentes un fondamento etimolóxico, de pouco valor. A tradición costante de Trasalba fala d'un camiño que dend'os fondales do Medelo, levaba pol-a rexión

dos Chaos da parroquia e pol-a veiga d'Albeiros hastra o dito coto do Formigueiro. Os habitadores, d'aquela mouras, ían pol-a estrada pra mercar a carne ô coto onde tiñan o despacho: mail'a tradición non siñala cidade nin tampouco a toponimia. Os paisanos vellos falaban d'haber atopado moitos anacos de ladrillos da dita estrada; mais por sere tarreo moi labourado hoxe non se pode procurar ningún. Certamentes houbo un logar en Medelo inda nos medeados do XVIII, da pertenenza da parroquia de Arrabaldo e aquela debeu ser via ben pasaxeira por moitos séculos, hastra que non cambearon os eixes de relación da parroquia. O logar da Eirexa endexamais cambeou inda qu'algunha tradición o siñala un pouquiño mais abaixo, e se fale da primeira pía d'auga aberta n'un penedo desfeito fai moito tempo. Posto á igoal distanza dos pobos centrales e domiñantes, Cimadevila e Outeiro, ten ô seu arredor a fonte vella, e a chamada Parra do Caño onde sempre a múseca bota unha tocata despois da misa da festa; istes sitios teñen un prestixio particolar no folklore de bruxas e estadeas, quizáis pol-a presenza do adral ou cemitério e da eirexa, quizais gardando a' lonxana lembranza d'un castro ou logar primitivamente sagrado. É sabido como as eirexas foron postas no logar dos antigos santuarios. A parroquia foi sempre da Mitra, por mais que a crus do tímpano da porta prencipal da eirexa sexa en opinión d'algús, a crus dos Temprarios, os que asegun López Ferreiro tiveron residenza en Amoeiro. Os nomes xeográfecos dos logares figuran indicar fundaciós ben recuadas. Moita terra de Trasalba pagaba foros ô mosteiro de Oseira, pol-o priorato da Granxa de Sta. Cruz de Arrabaldo. De fixo o mosteiro costruiu as calzadas dás que se conservan anacos nas costas e a ponte dos Frades e o nome do rio do Formigueiro, falan d'iste dominio de Oseira en grande parte da terra.

No coto do castro, de que temos falado, houbo un castelo que figura na lista dos destroidos pol-os Irmandiños. O camiño, hoxe cuaseque abondoado, que por-alí leva dos Chaos de Amoeiro ô val de Punxín, era nos derradeiros da Edade Meia moi transitado pol-a relación entre as terras de pan c'as do viño especialmente con Ribadavia, e debía dar certa importanza ô castelo. D'il somentes queda a lembranza no nome de castelo dado tamén ô coto do Castro, e un soterraño aberto no cume. Figura na relación de Boan (mais non na de fixo ben incompreta de Molina) c'as de Cornoces, Liñares e Amoeiro na terra dos Chaos. E non figura na relación de fortalezas eisistentes o ano 1603 asegun a relación pubricada por Martínez Salazar na revista «Galicia»' Os pazos da parroquia foron ergueitos nos séculos XVII e sobretodo no XVIII; entón había moito señorío que se relacionaba c'os seus igoales d'outras terras. O feito mais siñificativo da orgaización adeministrativa é que toda a rexión baixa da parroquia era do coto de Arrabaldo e somentes da Xurisdiución de Amoeiro a porción outa dos Chaos e cotos. D'iste xéito os logares de Soutomanco, Bergueira, Pexes, eran d'Arrabaldo e tamén o de Medelo. As xurisdiuciós gardaron o senso xeneral das atribuciós hestórecas. A hestórea da parroquia non conta c'a axuda dos libros parroquiales que foron queimados a principios do dazanove. Hastra os derradeiros do século XIX o logar de Fechos era da freiguesía de Arrabaldo. O de Medelo hoxe non eisiste; debeu quedar despoboado a fins do XVIII pois cando a invasión francesa ocultáronse alí os veciños cas suas facendas e alaxas. Mais no censo de Ensenada contanse as casas e cítanse os términos; un d'eles chamábase do Laranxeiro. Un destacamento francés chegou dende Amoeiro e ocupou por dous dias o pazo de Cimadevila. No século XIX os pazos e por duas vegadas a reutoral fôron atacados por partidas de ladrós; una d'elas a do sonado Estebo da Pobanza. N'outro tempo a parroquia amostraba os fondales inzados de pechas carballeiras onde aniñaban os lobos e atopábanse os ourizos hoxe desparecidos. Cultivábase ben pouca terra e os veciños vivian en grande nugalla moitos d'eles alimentados c'a fariña que lle daban nos pazos. Tiña sona a fartura de rendas, dezmos e primícias da eirexa; inda conserva a grande bodega e dous disformes cabaceiros. Din que a moestra miuda se gardaba en culeiros na sancristía. Hai lembranza d'un abade que foi coengo na Catedral d'Ourense e cercou

con bôs muros as terras destrales. N'outros capídoos d'iste estudo ténse falado das variaciós dos coltivos, e do desprazamento das bases do vivir económeco.

RAMÓN OTERO PEDRAYO

(Continuaráse.)

LEA VOSTEDE A REVISTA MENSUAL
NÓS
BOLETIN DA CULTURA GALEGA
Administración
Real, 36-1.º
A Cruña.

PREHISTORIA E FOLKLORE DA BARBANZA

(Proseguimento)

UNHA ESTRANA GRAVURA E O FOLKLORE DA FREGUESÍA DE MACENDA

(véxase no mapa número 11).

A PEDRA DO DEMO.—Na freguesía de Macenda i entre os lugares de Moimenta e Insuachán hai un sitio con fartura de penedos, que comestos pol-a erosión, colleron figuras imitantes á animaes ou á obxetos inanimados facendo un conxunto ô xeito de unha *cidade encantada.*

Moitos de istes penedos teñen nomes propios que a imaxinazón campesía apricoulles asegún a sua feitura. Son os mais conecidos os chamados *Outeiro pinto, Pedra redonda, As casotas, Pedra do Gato, Outeiro de San Xohan, Casotas de arriba, Outeiro do raposo, Laxe do Miradoiro, Outeiro da Bandeira, Outeiro das ventanas, A Cruz de Francisco* e *A Pedra do Demo.*

De todas elas soio atraen a atenzón do arqueólogo as duas nomeadas en derradeiro termo. *A Cruz de Francisco* é chamada asin por tres cruces gravuradas, de uns 50 centímetros, que ten en diversos puntos da sua grande superfice. *A Pedra do Demo*, presenta insculturados os sinos que reproducimos na figura 32. O riscado é fondo, con siñás de antiguidade e traballado no seu canle como nas insculturas prehistóricas. Chaman así e todo a atenzón os numeraes arabigos que ali aparecen por duas vegadas, reproducindo con crareza de abonda a cifra 18. Ista circunstanza obríganos a facer con respeito á antiguidade da composizón as naturaes reservas, e á notar tan soio que figuras que se imitan mais ou menos á de un 8, teñen aparecido entre outros lugares en Miedes (Guadalajara) e foron interpretadas como estilizazóns femeninas. A coviña que se olla no outo e na ezquerda da peneda é dende logo artifizal e as tres cruces do centro semellanse moito ás agrupadas n-un penedo de Vilasuso (Oia) (figura 33).

Mais apesar de tales imitanzas, voltaremos á insistir nas nosas reservas e advertiremos que o mesmo a estensón dos cultos litolátricos na Galiza, que o nome de *Pedra do Demo* que desina a pena insculturada fan matinar n-unha vella cristianizazón desfigurada quizais mais adiante.

DOUS RELATOS.—O que conta é Ramón Piñeiro de mais de 80 anos, veciño de Moimenta:

«Cara o norte e perto da *Pedra do Demo* está a chamada *Boca do Castro*. Respeitive a ela socedeulle a Xohan Francisco Beira, de Moimenta, que indo no servizo de El Rei, un africano preguntoulle de onde era il.

—Quén me dera a min pôr os pes en Boiro, contestou en ouvindo a resposta. Teria diñeiro pra min e pra moitos.

Dispois engadeulle que o sitio de Boiro

onde estaba ise diñeiro era na Boca do Castro.

Alcóntranse a fartura no folklore galego relatos análogos a iste, en que un individuo, enteirase lonxe da sua aldeia do diñeiro que n-ela está acochado, ben pol-o que lle dí un mouro, ben pol-o que lee n-un libro. No castro Morgadán e no do Neixón recollimos xa referenzas de ista crás que teñen ô noso sentir un orixe literario. O libro onde se alcontran as notizas dos haberes acobillados non é outro que o Libro de San Cipriano, que de tanto creto goza en terras de Galiza e de Portugal, sendo de notar que n-iste derradeiro país, do que proveñen moitos dos eisemprares que oxe se conservan no noso e no que ben veces se localiza a inesperada descoberta das notizas de tesouros a que de-

(Fig. 32).—A Pedra do Demo

nantes nos referimos. A outra fonte literaria ha ser con seguranza a canzón ou miragre consinada oxe no capítulo IV da traduzón galega dos *Miragres de Sant-Iago*, onde se conta como ô caír a chave que tiña na man o ídolo do Mafomete, erguida en Cadis, toda a mourindade das Hespañas había de acochar os seus haberes. Ista consella que debeu inzarse moito pol-o chan galego daría lugar á crênza de que os mouros conservaban ainda oxe a lembranza dos acobillos que por aquí deixaran. Non compre pol-o demais que insistamos n-iste tema que foi xa tratado por Vicente Risco no seu artigo *Os Mouros Encantados*, que viu a luz nos números 44 e 45 d'ista revista.

***

«Na chamada *Fonte dos Cucos*, da mesma freguesía de Macenda, saleulle a Pedro Garcia Villaverde, oxe morto e mais á unha irmán, unha galiña de ouro cos seus pitos».

(Contado por Benigno García Villaverde, irmán do héroe e de uns 40 anos de idade).

A galiña con pitos, fora de lugar poboado, é siñal de tesouro, e asin aparez consinado na decrarazón de un testigo dos procesos de Vázquez de Orxas (1) e asin nol-o contaron a nós con referenza ô *Castriño da Cerca* (Castro de Caldelas).

Ora que por vegadas o siñal trasformase xa en tesouro como no caso aitual e ainda en ocasións desempeña un dobre papel coma acontez en Bergantiños, onde unha galiña con pitos de ouro, serve de guieiro pra chegar á un tendal de cousas preciosas.

O ADIBAL-SERPE.—Conta o xa citado Ramón Piñeiro:

«Un señor de Macenda moi rico que tiña un criado quixo viaxar e mandoulle que arregrase todo que ían ir os dous pol-o mundo. No intre o señor foise â horta, atuou o diñeiro, que era moito, e atouno c-un adibal decindo ô mesmo tempo:

Adibal eres, culebron te has de volver
el que de aquí te ha sacar, tres besos te ha [*de dar*]

Mais o criado ouviuno e cando chegou ô barco que os había de levar, no istante de sair xa pr'o mar e cando todos estaban a bordo, dixo que ágardasen un momentiño que se lle esquecera unha cousa principal.

O barco agardou mais en vista de que non voltaba ergueu ancras e foise co señor só.

O criado entanto marchou ô sitio do tesouro e saleulle un culebrón grandísimo. Tremeu un pouco, mais por fin deulle un bico e o culebrón retorceuse; deulle o segundo e o culebrón apreixouselle ô corpo como si quixera acabar co-il; deulle o terceiro e o culebrón convertiuse en adibal. O mozo entón colleu o tesouro e cando o señor voltou atopouse sen ren».

Compre notar en primeiro lugar que iste mesmo conto foinos referido en Bamio (Carril) anque unha miga mais compreto. Aquí

1 Andrés Martínez Salazar, *Sobre apertura de mámoas a principios del siglo XVII*, B. de la R. A. Gallega números 29 a 36.

o señor mete o diñeiro n-unha ola, acochaa entre certas pedras, faille unha lazada ô adibal e dille:

«O que de aquí che ha sacar
tres bicos na boca che ha dar»

(Referenza de Secundino Suárez, de 10 anos, veciño de Vilar, nos Ballotes, Vilagarcía).

Unha variante foi recollida por Castillo (1) no *Castro de Samoedo*, (Sada) onde uns xigantes ou mouros poñen unha corda ô redor do pescozo de unha filla sua e despois de darlle moitas riquezas convirten a corda en serpe decindolle no castelán que de cote falan os nosos mouros:

«*El que te desencantare*
nueve besos te ha de dare».

Lenda semellante esiste en Caravia (Asturias), mais alí a corda convírtese en *cuelebre* por meio de conxuros que o encantador lê n-un libro, e o noivo da rapaza chega a libertala, dando morte â besta cando ista durmía. (2)

O mesmo na Galiza, que nas Asturias, que no Minho portugués son moi abondosos os contos de tesouros e de encantamentos en que interveñen as serpes, intervenzóns que poden crasificarse do xeito seguinte:

a) Gardando un tesouro.
b) Gardando a unha persoa.
c) Tomando a persoa a figura do animal.

Entre as lendas do tipo a) debe incruirse a acadada por X. Arias Sanjurjo en Santa Cristina de Parada, na que un crego que vai dacabalo, olla ô pasar perto do Mosteiro, unha morea de cousas de eirexa que están a asoellar. Colle as que pode, mais a serpe, gardiana do soalleiro prendeselle na besta que non solta ata que o crego desbota unha xoia que lle recolle, volvendo despois a correr atrás do crego e trabando as patas do cabalo novamente ata que lle entregou unha nova prenda. De iste xeito o crego soio pode salvar un cáliz que guinda dentro da eirexa berrando. «Toma iso Santa Cristina».

Tamén hai lendas de ista crás do Castro Morgadán, cuio tesouro está vixiado, asegún testimonio de unha *sabia* de Allán (Peroxa) por unha cobra que compre desencantar con desconxuras botados por un crego, e dandolle dispois un bico na testa se é que se quer apañar o *haber;* no Pico Sagro (Compostela) (1) onde unha serpe defende un tesouro e n-outros moitos lugares da nosa terra nos que asegún dí García de la Riega (2) hai tesouros que soio se poden conquerir ca axuda de un corvo que persiga a serpe que os garda. No Minho alcontrámonos conque entre Silvares e San João (Guimaraes) xace un *dornão,* cheo de riquezas que se non

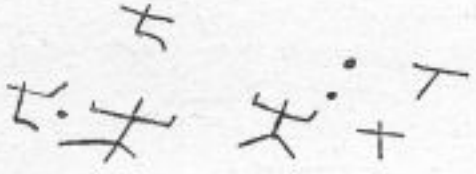

(Fig. 33).

pode acadar porque en canto se chega a il sai unha niñada de serpes. (3)

As consellas do grupo b) alcontrámolas na Galiza, localizadas no Outeiro de Vimieiros (Cartelle, Celanova) sitio onde vive unha moura que se deixa ver na mañán do día de San Xohan sentada en col de unha peneda, mais cando calquer querse chegar a ela unha moitedume de serpes impídeo acometendo ô destemido; nas Asturias na Cova de San Cibrián, no concello de Gozón i-en Caravia, podéndose engader a ista enumerazón os contos a que nos referimos no comenzo de iste capítolo.

As lendas do tipo c) andan quizais mais bastas; hainas na citanía de San Cibrán das Lás (San Amaro, Carballiño) e son moi correntes no Minho e nas Asturias.

Convén notar que os xeitos pra desencan-

(1) *Los Castros Gallegos*, A Cruña, 1908.
(2) Todal-as referenzas o folklore asturián consinadas n-iste capídoo foron acadadas en Aurelio del Llano, *Del Folklore Asturiano* i-en Constantina Cabal *Los Dioses de la Vida*.

(1) García de la Riega. *Galicia Antigua*.
(2) Loc. cit.
(3) Martins Sarmento. *Materiaes de Archeologia do Concelho de Guimaraes*.

tar as serpes gardians ou pra voltar â sua figura humán às persoas convertidas en serpes son case de cote os mesmos nos tres países. O mais usado é o bico, na testa, nos beizos ou na língoa. Por vegadas o bico poetízase e a cobra leva entre os dentes unha fror que compre coller cos beizos (San Cibrán das Lás, e tamén nas Asturias). N-outras ocasións o bico non se precisa e abonda conque o animal bafexe na boca da persoa que fai o desencanto (Guimaraes, Minho).

Os outros procedimentos son os seguintes:

Por meio de un bolo de pan, que hai que gardar durante un tempo determiñado sen decir ren a ninguén sobor do caso (Asturias) ou dándollo a comer â cobra. (Guimaraes). Iste xeito de desencanto aparez apricado ben veces na Galiza às mouras que viven nas fontes.

(Fig. 34.)

Dándolle de mamar unha muller (Guimaraes).

Ferindoas ata que deiten sangue da testa (Guimaraes).

É iste o mesmo en Portugal que en Galiza, o modo crásico de desenfeitizar ôs lobishomes.

Todos istes procedimentos son axudados en ocasións con medallas ou reliquias que leva consigo o que fai o desencanto ou con desconxuros, que nos mais dos casos teñen que ser botados por un crego.

Mais non para eiquí o papel preminente que as cobras desempeñan na mitoloxía popular galega. En primeiro lugar é iste reptil en compaña do lobo os dous únicos animaes que gozan de certo prestixio máxico e son tamén case os únicos (hai na Limia a princesa convertida en rá) cuia forma collen as persoas enfeitizadas. O raposo que soa moito no noso folklore é de cote o listo pillabán das fábulas; a águia, a galiña, a cabra son cando aparecen persoaxes de apólogo, e soio a serpe e o lobo precisan de poderes especials pra contrarrestar a sua podenza.

E ainda o intrés que o rol folklórico da serpe debe inspirarnos aumentase se consideramos as seguintes verbas de Bosch-Gimpera: (1)

«El Periplo (refírese ô periplo fonte da Ora Marítima de Rufo Festo Avieno) conserva la tradición de que los Saefes y los Cempses no son en Ofiussa (la costa de Portugal) sino una población reciente. Antes vivían allí los Oestrimnios que fueron expulsados por una invasión de serpientes».

E mais adiante:

«Schulten hace notar que el nombre de los Saefes se deja reducir al griego Sepes, o sea al de la serpiente».

E logo:

«Los invasores célticos se llamarian a sí mismos con un nombre céltico equivalente a serpiente (caso frecuente entre los pueblos primitivos) el Periplo tradujo dicho nombre al griego, sea que conservase su significación étnica, sea que ya confundiese con etimología popular la tribu con el significado de su nombre».

É ben advertir que Bosch-Gimpera coloca o mesmo os Oestymmios, pobo precelta, que os Saefes no norte de Portugal i-en Galiza é asin resulta doado o comprender a indudabel importanza que ten pra nós o determiñar non soio os aspeitos que a serpe reviste na nosa mitoloxia popular se non tamén ver de dexergar as imitanzas e diferenzas que presentan ô polos en comparanza cos xeitos peculiares das Asturias, de cuia rexión posuimos, gracias ôs traballos de A. del Llano e de C. Cabal, unha forte e ordeada documentazón.

A mais dos espostos denantes aparecese-

(1) Ensayo de una reconstrucción... B. de la B. Menéndez Polayo, R. de Guimaraes, vol. XXI, 1904, páx., 156.

nos a cobra no folklore galego nas formas seguintes.

a) Como nemiga do home.

b) Como habitazón dos espritos dos mortos.

c) Como obxeto de culto.

d) Na Meiciña popular.

e) Como amuleto pra sair ben de certos negocios.

En col do primeiro aspeito esisten o mesmo nas Asturias que na Galiza moitas referenzas. Hai en primeiro lugar dous contos idénticos recollidos un por nós na Serra de Penas Libres (Vilardevós, Verín) e outros por C. Cabal en Covadonga, en que un rapaz pegoreiro que acostuma dar leite a unha pequena serpe, marcha do seu pobo, e cando volta, pasado moito tempo e vai ver o animal alcóntrase con que iste se convertíu n-un mostro grandísmo. Na referenza galega o mostro come o rapaz sen lle decir ren, na asturián dille por toda espricazón istas verbas: *Porqué me dejaste solo?* Asturián é a lenda dos frades comidos por un *cuelebre* no convento de Santo Domingo de Oviedo e galega a recollida por García de la Riega, ô parecer na bisbarra de Pontevedra, relativa á serpes que atraen os nenos pra comelos e as mozas pra gozalas. No val de Monterrey dixeronos a nós que as serpes acometen ôs homes cando están dormidos, mais que os lagartos os avisan do perigó baténdolle co rabo na face, favor que por certo, non lle otorgan ás mulleres. Nas Asturias en troques o lagarto anunza as serpes e os homes téñeno en pouca estimanza por que é o alcaiote das bruxas.

Nas duas rexións é crenza moi entorgada que as cobras maman dos peitos das mulleres e da teta das vacas.

A serpe como habitazón dos espritos dos mortos é un aspeito que se alcontra ô parecer soio na Galiza. Persoalmente non temos acadado ren en col de il mais atopamos abondosas referenzas nos escritores que se teñen ocupado da mitoloxía galega.

Referíndose en xeral ás romaxes da nosa terra di García de la Riega:

«Y por creer también que los tales reptiles son almas de personas que cumplen votos no realizados cuando vivieron, los aldeanos en sus largas expediciones, nunca matan las culebras que encuentran al paso limitándose a apartarse de ellas o espantarlos.» (1)

E Federico Maciñeira, concretando as suas observazóns á romaxe de San Andrés de Teixido, manifesta.

«Por el camino... cuidan de no molestar ni matar reptil alguno de los que encuentran, porqué como queda expuesto al principio son almas en pena que marchan también a cumplir la romaxe!» (2)

Idéntica noticia da Murguía en Leyendas y tradiciones de Galicia. (3)

Cumpriría así todo o acrarar se ista crenza avencellase soio ca romaxe ô San Andrés de Teixido ou se por contra estende á outras. Coidamos que a primeira suposta é o mais verosimil por esistir a tradizón de que o que non vai de vivo a Teixido terá que ir de morto e por localizarse únicamente en tal lugar ista tradizón.

O probrema do culto da serpe na Galiza, foi abordado por García de la Riega ô discutir as concrusións de D. Xoaquín Costa, en col do emprazamento da Ofiusa de Avieno.

Trouxo pr'o caso aquil erudito pontevedrés datos e argumentos de difrente valor probatorio, falando da Pedra da Serpe, no monte Confurco (Rianxo), de outras penedas que levan o mesmo nome e de vellos romances que contan as loitas que algúns cabaleiros libraban con serpes e dragons, mais o rexo da sua argumentazón acadouno na diplomática e nas tradizóns medioevaes que se relazoan ca lenda Xacobea, vindo a resumir os seus puntos de vista nas seguintes verbas:

«Del antiguo culto a la serpiente en Galicia consignado en la tradición compostelana del siglo IX, se hace cargo la epístola del papa de San León según el codice Escurialense y la Leyenda Floriacense, ambos de principios del siglo XI, relativas al apóstol Santiago, sepultado por sus discípulos en Libredón (templo de Baco), quienes derribaron el ídolo colosal que en este lugar había

(1) G. de la Riega, *op., cit.*, pax., 136.
(2) *San Andrés de Teixido*, pax. 77.
(3) Publicado na «Temporada de Mondariz», 8 Xullo, 1915.

y el de la serpiente, situado en el monte Ilicino (así llamado *initio,* dicen aquellos documentos) hoy Pico Sacro, en la cuenca del río Ulla. Igual referencia a dicho culto hace el acta de fundación del monasterio de San Sebastián de Monsagro (el mismo Ilicino) escrita a principios del siglo X».

Craro está que non é doado dexergar o ronsel de istes cultos no día de oxe, mais a indubidabel preocupazón e preferenza que pol-as serpes amostra o noso folklore fai matinar n-un vello totem trasformado no correr dos séculos e arriostra de algún xeito a hipotesis de Bosch-Gimpera a que atrás nos referimos.

Na Meiciña popular a cobra serve na Galiza, principalmente pra curar a reuma, administrando ôs enfermos caldo feito co unto ou ca camisa do animal, ou dando fregas co unto no sitio enfermo. Son moitas as casas

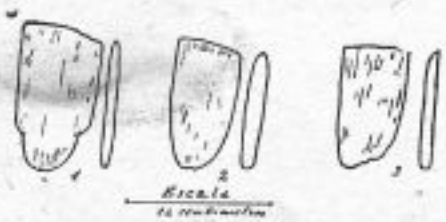

(Fig. 35).

labregas onde se gardan coidadosamente ambas cousas, e moitas vegadas temos ouvido gabar a aizón curativa infalibel e pronta de taes remedios.

A camisa da cobra úsase tamén como profilactica contra o mal de ollo e contra outras moitas doenzas.

Nas Asturias, e asegún A del Llano, a camisa das serpes empregase preferentemente pra se perservar dos doores de cabeza, levandoa metida no forro do chapeu.

Mais nas terras do Principado os restos de iste reptil teñen a facultade de dar sorte a quen os leva. Sorte no xogo e sorte no traballo asegún reza a copra:

«Pa que seas muy dichosu
esposa mía en la siega
has de llevar siempre al cuello
la camisa de culebra».

Pra ganar no xogo a operazón ten que ser levada con mais tino, perseguindo o animal, pisandolle a cola denantes de matala, arrincándolle a língoa e botándoa despois de seca no chapeu do contricante na partida.

Ê tamén asturián a consella de que a pedra contra â sua penzoña fórmana elas mesmas, axuntándose varias e babándose. A baba faise logo pedra e cura os efeitos das mordedelas.

Relazoada n-algunha cousa con istas consellas, hai outras na nosa terra anque eiquí derivan por mais estranos víeiros pra aituar n-outra crás de negocios.

Trata iste asunto Murguía na sua «Galicia» (1) e de ela copiamos as referenzas seguintes:

«Añadiremos que nuestro amigo y escritor D. Francisco de la Iglesia nos aseguró haber hallado cerca de la Coruña los huevos druídicos de cristal negro. No los hemos examinado, y aun teniéndolos a la vista y siendo reales y efectivos, libráranos el cielo de decir que eran los huevos druídicos formados por la baba de la serpiente, símbolo del universo. Más no se ha de callar que hay entre nosotros una superstición interesante y que a ellos se refiere porque es cuestión de la serpiente y de su huevo mágico. Cree la gente vulgar que, cuando el gallo de *siete* años pone un huevo, nace del una serpiente. Si en el momento o después que el huevo misterioso da su fruto símbolico, entra en su casa el dueño, si es él el que ve primero a la serpiente recién nacida, no hay para él peligro alguno; al contrario si es ella la que ve, porque entonces es seguro que muere aquel año».

E despois nas *Adiciones* engade por vía de acrarazón.

«Nuestro distinguido amigo Sr. D. Francisco de la Iglesia, nos advirtió que al hablar del huevo druídico, no dijo haber visto el que tiene por producto la baba de la serpiente, sinó uno de cristal negro, al cual supone se le adjudicarían las mismas virtudes que al *anginum*. Hecha esta salvedad, añadiremos que la creencia en la virtud del huevo para salir vencedor en los asuntos judiciales es tan viva entre nuestros campesi-

(1) Barcelona, 1888.

nos, que no hace un año se vió un ejemplo elocuentísimo de ello. Un desgraciado parricida que espió su crimen en el cadalso, entró en la cárcel de Orense, tranquilo casi sonriente... El infeliz traía constantemente bajo el sobaco un huevo de cuya virtud esperaba su salvación; más como no se mudase la camisa temiendo que se le cayera el huevo en cuestión, porque en ese caso el talismán perdía su fuerza, hubo necesidad de obligarle a cambiar de ropa interior. Fué cosa que le contrarió vivamente, apoderándose de él el más grande desaliento cuando al mudarse se le cayó al suelo el huevo milagroso... Es este a distancia de diecinueve siglos un caso parecido al que nos cuenta Plinio de aquel caballero romano que para salir vencedor en una cuestión judicial se proveyó del talismán reputado como el más eficaz para ganar todos los procesos, llamado huevo de serpiente o huevo druídico».

Compre que ratifiquemos a ausoluta veracidade de iste derradeiro relato de Murguía e que engadamos que o parricida en custión coidaba, asegún nos aseguraron persoas que interviron no seu proceso, facer saír do ovo unha cobra ca quentura do seu corpo.

E pra rematar faremos ainda algunhas observazóns que quizais non estean desprovidas de certo intrés e que se refiren â difrente natureza das serpes asturiáns e galegas.

As cobras do folklore do Principado son case de cote unha caste espezal de mostros, os *cuelebres*, que como logo imos ver, teñen forma e costumes espezaes e por contra as serpes da mitoloxía galega son sinxelamente serpes, por vegadas moi grandeiras, e na maoría dos casos mouros ou mouras que toman aquil xeito ben pol-a sua vontade ben pol-a podenza de un feitizo.

No respeitive â vida dos *cuelebres* asturiáns compre facer notar un chocante paralelismo, consinado xa por C. Cabal.

Referíndose a iles dí A. del Llano:

«El Cuelebre es una serpiente alada que custodia tesoros y personajes encantados. Vive en los bosques, en las cuevas y en las fuentes de gran cavidad subterránea».

«Ataca a las personas y a los animales; la escama que le cubre es tan dura que rechaza las balas; únicamente se le puede dar muerte hiriéndole en la garganta».

«Cuando es viejo y está muy *encascarado*, es decir cuando su escama está muy dura y crecida, le prohibe Dios permanecer aquí y se va volando a la mar cuajada, donde viven los Cuélebres que, por ser viejos, han sido expulsados de sus viviendas. En el fondo de este mar hay montones de riquezas, pero los hombres no pueden apoderarse de ellas por causa de la vigilancia de los Cuélebres».

Constantino Cabal en «Los dioses de la vida» precisa unha miga mais, e conta que a mar soterránea onde se refuxian os *cuélebres* e a que se chama a *mar tapada* onde hai un imenso viveiro de diamantes que poden así e todo apañarse botando anacos de carne atada con cordas por certos buratos que van dar a aquela mar. Os diamantes apéganse â carne e pra recollelos soio hai que erguer os anacos tendo tino de ceibalos da voracidade vixiante dos cuélebres.

Notou xa o devándito etnógrafo a forte semellanza de iste relato co consinado na Segunda Historia de Sinbad o Mariño na que iste refire como caíu n-un val fondo como un puzo, inzado de penedas de diamante e de diamantes soltos, mais cheo tamén de cobras grandes como palmeiras. E conta despois como os homes botaban dende enriba anacos de carneiro ôs que se apegaban os diamantes, anacos que as aves-rocks levaban nas suas poutas â superfice da terra habitabel, sendo recollidas de tal xeito por aquiles mineiros de novo xénero.

O parelilismo é tan esaito que fai matinar n-algunha cousa mais que n-unha sinxela coincidenza, sendo ben que lembremos pr'o caso que asegún a crítica dos testos das *Alf Lailah Oua Lailah*, os viaxes de Simbad foron redaitados denantes do século X e apóndolle ainda algún escritor unha orixe malaia.

A índole somente espositiva que quixemos dar a iste traballo, impídenos alongarnos en novas considerazóns e decir algo en col da estensón e siñificanza do culto da serpe nos pobos antigos e relazoar as almiñas-serpes que fan a romaxe á San Andrés de Teixido, con outros espritos de mortos que re-

visten idéntica forma na mitoloxía grego-romana.

Pol-o demais pouca perda é un aprazamento en tal custión xa que ista parte do folklore galego pódese decir que se alcontra ainda no periodo de recollida de materiaes.

A PEDRA DA CRABA

(véxase o número 12 do mapa)

Alcóntrase a pedra de iste nome na freguesía de Cespón, concello de Boiro, perto do mar e uns 50 metros cara ô oeste do cruceiro de Cubeliño. É unha peneda de grá que afrora ô chán hourizontalmente e que presenta insculturados dous animaes, postos un en col do outro (fig. 34).

O da parte superior que é moito meirande qu'o da inferior, mede de longo 50 centímetros representa á un animal seguramente do xénero *capra*, os cornos lixeiramente curvados e botados cara atrás.

Pertence ista figura a un tipo pouco abondoso entre as representazóns zoomorfas galegas. Emparentado cas do grupo *a)* da crasificazón denantes enunzada, diferénzase así e todo dos cervos dos Ballotes e dos animaes de Axeitos na estrema delgadeza do corpo que contrasta co eisaxerado abultamento que no de aquiles se observa. Por outra parte a forma de estar tratadas as patas é tamén distinta; as dianteiras saen angularmente de un mesmo punto do peito namentras nas figuras dos Ballotes e de Axeitos afástanse unha da outra como se buscaran dar unha sensazón de perspeitiva. As patas traseiras en troques óllanse interpretadas do modo típico das insculturas do tipo *b)* esto é continuando sinxelamente as liñas arredadas do lombo e do ventre.

A pesar das suas singularidades non deixa de ter ista figura os seus paralelos na mesma terra arousán podéndose olar nos grupos dos Ballotes e do Meadelo duas representazóns de estilo ben imitante â que nos ocupa. (1)

Compre tamén facer notar o circo incompreto que aparez axuntado a unha das patas traseiras de ista figura e observar a sua imitanza co outro circo incompreto que se olla posto a rente do coarto posterior de un dos cervos da composizón principal dos Ballotes.

O pequeno animal que se atopa insculturado por baixo do anterior, áchase ou incompreto ou moi esmorecido pol-o tempo. Pol-o que de él pode ollarse parez que debe pertencer ô grupo *b)* da nosa crasificazón.

Pertence iste fermoso pazo, situado na freguesía de Lampón, concello de Boiro, a D.ª Mercedes Caamaño, viuda de Sanjurjo, cuio administrador amostrounos os tres devanditos machados barceiros, que forman parte de unha curiosa coleizón de armas.

O primeiro (fig. 35, núm. 1) é de serpentina e presenta no cabo inferior dous estreitamentos pra facilitar o mangaxe.

O segundo (fig. 35, núm. 2) é de fibrolita e de gume case reito.

O terceiro (fig. 35, núm. 3) tamén de fibrolita e unha aixada ben caraiterizada pol-a forma do seu gume.

Os tres teñen as caras paralelas i-están polidos coidadosamente. Por istas circunstanzas e pol-a crás de pedra con que están fabricados, debense crasificar todas istas pezas n-un eneolítico xa adiantado.

Iñoranse as condizóns do seu achádego, sabendose somente que se atoparon na Barbanza.

---

(1) Véx. F. Bouza Brey Trillo, *Una estación de Arte rupestre en las márgenes de la Ría de Aroosa*, t. n. das «Actas y Memorias de la S. E. de A. E. y Prehistoria» volume, VI, 1927, figuras 13 e 22.

FLORENTINO L. CUEVILLAS E
FERMÍN BOUZA BREY

LEA VOSTEDE A PRIMEIRA PARTE DE

OS CAMIÑOS DA VIDA

NOVELA POR OTERO PEDRAYO

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

UN INÉDITO DE NIETZSCHE: «SOKRATES UND DIE TRAGOEDIE»

A traxedia grega afondiuse con Eurípides; non morre, mainamente, da propia morte ô igoal das outras artes suas irmás maores. Ben fixeron os autores da nova comedia ática honorando a lembranza de Eurípides pois ollaban n-il o criador do seu xénero. Il levou â escea ôs homes meios e as latricadas de todol-os días cando dinantes no grande drama musical somentes falaban persoaxes d'outo estilo, fillos dos herois e dos semideuses ou os istantes de suprema eisalteción das almas. Eurípides sentía a traxedia e teimaba seguir o camiño esquileano, mais home de esprito crítico, ouservou coma a nova burguesía faciase indefrente â inmortalidade, ô pasado e ô pôrvir ideal. Esquilo e Sophocles non desmontaban o mecanismo psicolóxico; un gran fondo inconscente que non fala todo e deixa aduviñar mais do que di—grandes momentos patéticos gardando o carauter do dithyrambo dionysíaco—enchía o arte en grande parte istintivo do drama musical grego. Eurípides percibíu a decadenza d'iste drama porque estaba conquerido pol-o espr to socrático, é dicir: conscente, crítico, razoador, apolíneo. Eurípides é o poeta do razionalismo socrático. Os do seu tempo ben percibiran a relación dos dous homes. A fórmula de Eurípides: «todo ha ser conscente pra ser belo» correspóndese c'a de Socrates: «soilo é bô o conscente». Os conservadores consideraron ôs dous estragadores do pobo e da mocedade. E o oráculo délfico afirmando ser Sócrates o mais sabio dos homes dixo tamén que Eurípides era o seu segundo en sabiduría. Sócrates fanático da lóxica despreza ô mesmo tempo ô arte e mais ô istinto. Sócrates trastocou a verdadeira xerarquía das cousas: seu demonio somentes actuaba en senso negativo; n-il a parte do istinto era crítica e somentes foi creador pol-o conscente. Tamén Platón, víctima do socratismo, pensaba qu'a traxedia debía ordearse no mesmo plán qu'as artes cosméticas e da cociña. Pra chegar a iste estremo tivo que sacrificar nas aras de Sócrates a sua ademirabre natureza artística, e defender ô artista filósofo contra o, asegún il, artista inentilixente. Tiña razón Aristófanes cando facía cantar ô coro: «Saúde a quen non vai latricar con Sócrates. Saúde ô que non maldizoa as Musas e non sinte un cego desprezo pol-o subrime da traxedia» Sócrates non sentía a música, foi o precursor da cencia que debía nacer na Grecia. E a cencia e a arte son contrarias. Foi o primeiro gran grego feo: ollos de cangrexo, naris cóncava, boca grosa, fala tatexante. Pai da lóxica e destroitor do drama musical que concentraba toda a lús da arte antiga. Mais o socratismo é mais vello que Sócrates; seu elemento propio, a dialeutica, xurde na traxedia cando empeza o predominio do diálogo que inicia a evolución remataba na peza de intriga c'a morte da música esencial ô senso verdadeiro da traxedia. Ista era *pesimista*, nâda no mantanial fondo da piedade: o héroi tráxico bótase na desgraza, cego, c'a testa envolta en veos, sin consolo, cheio d'unha nobreza que fire as almas. En troques a dialeutica, procurando a causa e o efeuto, negando todo o que non se pode analizare por conceptos, é por natureza, *optimista*. Desque tal elemento entrou na traxedia produxo unha oposición semellante â da matemática e a música modernas. A dialeutica olla na desgraza un erro de cálculo e cando destroiu â traxedia puido chegar a comedia. As tres espresiós Socrátecas: «virtude é saber; somentes se peca por iñoranza: soilo é feliz o home virtudoso» mataron c'o seu optimismo â traxedia pesimista. Non deixou qu'o diálogo e'o monólogo se fundiran c'a música, e a música afastouse da traxedia procurando na forma d'unha arte absoluta un desenrolo ceibe. Morreu en Eurípides o drama musical cuio cume e frol foi Esquilo. Morreu pra sempre o drama musical? O Xermano non pode criar outra cousa que a *grande ópera*, que respeito do drama musical antigo é como o simio acarón do Hércules? Iste é o noso mais grave probrema. O Xermano que de tal xeito non'o sinta é que morreu baixo un novo socratismo que non fai mártires, nin fala grego, nin se gaba de saber rén: a Prensa de hoxe.

Estas liñas queren coller as ideias esenciás da conferencia que F. Nietzsche fixo no Museu de Basilea nos comenzos do 1870. Estivo inédita, aparte d'un pequeno pasaxe hastra que Max Ochler, arquiveiro do *Nietzsche Archiv* diulla a *Commerce* na que se pubricou («cahier XIII») con tradución de I. Paulhan, un dos colaboradores na nova Bibrioteca das Ideas.

A BIBRIOTECA DA «REVISTA DE OCCIDENTE»

Non é preciso meterse de novo na discusión do meridiano. O millor será que cada terra se rixa pol-a sua hora. Somentes de tal xeito se mantén a armonía cósmica. Mais non se pode esquencer coma todol-os meridianos arelantes procuran un polo, de pensamento; é xusto notar—o comentario agora soilo confirma o sentir dos escollidos—como un feixe de meridianos, da Europa central, pasa por Madrí. Ten sua oficiña de lonxitudes na Bibrioteca da «*Revista de Occidente*». As coordenadas refírense ás diversas filosofías xermánicas. Antigas e novas locen as costelacións con lume sempre animador. ¿Que importa qu'algunhas teñan morto namentras brile seu raio? Entre as xeometrías que dispoñen as craras estrelas talladas en diamantes ceibes, albíscanse nebulosas, materia primixenia, sin orgaizar. Hastra o lume refrexado na curtiza dos astros mortos di pol-o menos a sua malenconía. Pois todo pende en grande parte do ollar que enxerga e, un pouco menos, da perfeución do telescopio. As estrelas como os filósofos endexamais adequiren grosor real apesares dos adiantos da técnica. Son sempre puntos lumiosos, istantes do decorrer d'unha lús inmorredoira: o misterio da individoalidade. Sempre é boa a compañía d'un filósofo. Hoxe inda mais. Xa estamos cansos de tomar por costelacións as luces municipales das cidades na noite, e por nebulosas as rúas alomeadas pol-os dancings. Hai que escolmar ou armonizar entre a escuridade das carballeiras e a esfera do ether.

Inda está por esquirbir a hestoria da primeira aventura da filosofía alemana na Iberia. O terceiro tomo dos *Heterodoxos* soberbio de mocedade foi desmasiado d'un tempo e do tempo do seu autor. A cerveza que beberan na Xermania os primeiros pensionados—lembremos as tertulias de Sanz del Río—soilo trouxo outros pesadelos á noite española do dazanove. Os pensionados d'agora saben onde beben e ván dotando ô castelán d'unha Bibrioteca filosófica, quizais unica nas falas romances. Teñen o senso da vida e da curiosidade esperta: acarón de Max Scheler chega Brentano. Xa Simmel, Frobenius, Messer, figuran na primeira educación do estudante universitario que non fai moito se mantiña de positivistas e kraussistas remocicados e tiña esquencida a escolástica. Pois sin dúbida un dos maores pecados contra o Esprito feitos pol-o Liberalismo Español foi a supresión das Facultades de Teoloxía. Imonos curando d'aquila separación entre a filosofía e a vida. Xa de cando en cando a lús d'unha das grandes estrelas decorre longa e seria sobre o *stadium* dos ensaistas. Xa vai sendo temerario o descobrimento dos mediterráneos como no tempo do 98. Aixiña sairá unha tradución da Filosofía da Hestoria, de Hegel. Agardemos que non se demorarán os románticos, e no seu centro a nebulosa, vibradoira de lús moza de Schelling. En Francia baña moitos rapazes na sua espranzada alborada. A *Revista de Occidente* tén de cheo dereito ó seu tídoo.

O CENTEARIO DE IBSEN

En moitos centearios a data do dazanove asombra somentes pol-a obriga da lembranza, a data do vinte. O nome de Ibsen endexamais foi esquencido: segue alentando seu vasto peito criador impoñendo a meditación apaixoada de fortes realidás envoltas n-un ensoño lonxano de Wiking afeito a navegar pol-os mares onde cruzan pelengrinos os icebergs. Pois en Ibsen hai un grande sopro atrántico e unha étnica esprencia de pobo mariñán. Abonda a lembranza da *Dona da mar*. Ibsen viviu en Beugen, vella vila auséntica e sempre tivo moito de capitán de navigación *au large*. Os mariños sempre foron fieis a Ibsen: Nansen dixo que o poema ibseniano *Terfe Vigen* foi o que o sostivo nas longas noites de inquetude na sua primeira espedición polar. Ibsen atópase en todal-as bibriotecas islandesas. Non lembro onde teño lido a chegada d'un barco noruego que levando o nome do autor de *Nora* a un isolado fiord da costa de Chile; un nome pra ligar os fiords do norte c'os do Sul. Os homes, entón novos do 98 sentían en Ibsen a paixón millor encarnada en esquirtor, do século dazanove: soupo ferir as realidás com'as augas firen as costas rocosas e crían mornas badías femeninas, fondas, azues, com'as almas das mulleres ibsenianas. Tivo que xurdir n-un pobo sin mais tradición literaria que a folklórica pra millor enxergar, c'os ollos lavados pol-a lús dos neveiros os probremas morales da Europa. Seu país non-o quixo, mais con certa coquetería de paisano que olla a un fillo prodixio. Il moito lle quería; hastra gardaba a gravidade xermánica, deixábase chamar o Dr. Ibsen e puña todal-as condecoracións como un Leibnitz. É curiosa a sua comparanza con Strindberg; os suecos e daneses ollaron mais pr'o Bálteco, o Mediterráneo do Norte.

Suscribase a

"A NOSA TERRA"

Idearium das Irmandades da Fala

Imp. NÓS, Real, 36-1.º A CRUÑA

Use o novo cristal PUNTAL, fabricación de Zeis,
e escrusiva da

CASA DE LOS LENTES

Plaza Mayor, 18. OURENSE.

Droguería e Farmacia

LUIS FÁBREGA

Progreso, esquina a Luís Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE
Plumeiros **RAFIUM**

De mais dura qu'os de pruma e limpan millor. Véndese en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

F. ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19 Teléfono 28

OURENSE

A hixiene nos nenos
é a garantía da sua saúde física e moral o día de mañá.
No diario aseo dos nenos emplee o
"Jabón Sales de la Toja",
único que âs suas altas calidades meiciñás xunta toda a finura e prefume d'un xabón de tocador.
Contribuie ô perfeito desenrolo das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitísmo.
1pta
PASTILLA
JABÓN
LA TOJA
ÚNICO EN EL MUNDO
JABÓN
TOJA

O Xabón da Toxa ademais de ser o mellor é un producto galego que nos honra no mundo enteiro

AGUAS DE

MONDARIZ

FUENTES DE GÁNDARA Y TRONCOSO

Propiedad de los Sres. Hijos de Peinador

Véndese en todal-as Boticas, Drogueirías Hotels, Depósitos d'augas minerás, Restaurants e vagós-camas de todol-os trés

Estas augas, de sona universal son o remedio enxebre e eficacísemo cand'un quer combater o Artritismo, a Diabetes, Desnutrizón, Obesidades diversas, doenzas do Aparello dixestivo, Anemia e Neurastenia

Riquisma auga de mesa gaseada naturalmente

MONDARIZ-BALNEARIO Áchase á 35 Km. de VIGO